

YIRMİBİRİNCİ YÜZYIL BAŞLARINDA TÜRKİYE TARIMININ VİZYON VE MİSYONU

Y. Sabit AĞAOĞLU¹

İ. Hakkı İNAN²

Tayfun ÖZKAYA³

İbrahim ORTAŞ⁴

Özet

Türkiye'nin geleceği öngörmeye ve bu gelecekte kendi rolünü kendisinin seçerek karar verebilmesi için yirmibirinci yüzyıl başlarında önündeki yüzyıla yönelik tarımsal alandaki vizyon ve misyonunu belirlemesi gerekmektedir. Bu amaçla bildirimizde öncelikle 21. yüzyıl başlarında Türk tarımının durumu, dünya tarımının durumu ele alınmış; buradan hareketle 21. yüzyıl başlarındaki Türk tarımının vizyonu saptanmış, vizyonu destekleyen sosyoekonomik hedefler ve bu hedeflere erişmede öncelikli faaliyet konuları tespit edilmiştir. Ayrıca vizyona erişmede Türkiye tarımının misyonu tanımlanmıştır. Ayrıca bilim ve teknoloji bağlamında Türkiye tarımının kuvvetli ve zayıf yönleri, tehdit ve fırsatları da işlenmiştir. Vizyonu gerçekleştirecek insan gücünün eğitiminde önemli rol oynayacak olan tarım eğitimi ve yetişkin insan kaynakları yaratma süreci irdelenmiş; vizyon ve misyonu harekete geçirmeye yönelik önlem ve politikalar ortaya konmuştur.

1. Giriş

Türkiye'nin de gelişen dünyadaki yerini alması, Avrupa Birliğine tam üyelik perspektifinde, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmesinin daha ileri aşamalara ulaştırılması ve toplumumuzun hızla bilgi toplumuna dönüştürülmesi için bilim ve teknolojiye stratejik bir araç olarak yararlanılması gerçeği açıktır. Çünkü; kişi başına gayri safi milli hasılası 2500 ABD Doları ("Satın Alma Gücü Paritesi"ne göre 6120 ABD Doları) olan ülkemizin, önümüzdeki 20 yıllık dönem içinde, bu değerler açısından AB ülkeleri ortalamalarını (15.000-20.000 ABD Doları) yakalayabilmesi mevcut politika ve uygulamalarla mümkün değildir.

Bilgi ve enformasyon çağı olarak da adlandırılan, ileri teknoloji çağını yaşadığımız yirmi birinci asırda, kalkınmakta olan ülkemizin çağdaş medeniyetler düzeyine erişmesi hatta daha da ötesine geçmesi hedeflenmelidir. Geleceği öngörüp, gelecekteki rolünü kendisi belirleyemeyenler, başkalarının kendisine verdiği rolü oynamak durumundadırlar. Bu nedenle Türkiye; geleceği öngörmeye ve bu gelecekte kendi rolünü kendisi seçmeye karar vererek, Ulu Önder Atatürk'ün gösterdiği çağdaş medeniyetler seviyesi ve hatta onu da geçme hedefi doğrultusunda zengin, gelişmiş ve müreffeh bir Türk toplumu yaratmak zorundadır.

¹ Prof. Dr., Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi, Ankara.

² Prof. Dr., Trakya Üniv. Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tekirdağ

³ Prof. Dr., Ege Üniv. Ziraat Fakültesi, İzmir.

⁴ Prof. Dr., Çukurova Üniv. Ziraat Fakültesi, Adana.

Bilindiği gibi, çağımızda Dünyada büyük bir hegemonya mücadelesi sürmektedir. Gene dünyada gelişmiş ülkeler küreselleşme sloganı altında gelişmekte olan ülkelere bazı dayatmalarda bulunmaktadır. Bu ortamda, barış içinde, vatandaşları özgür, mutlu ve tok bir ülke olarak parçalanmadan ayakta kalmak için her alanda güçlü olmak gerektiği açıktır. Bunun için devletler ve AB gibi topluluklar uzun dönemli planlamalar yapmakta, öngörülerde bulunmakta ve gerektiğinde gerçeğe müdahale etmektedirler. Bu istenen değişikliklerin sadece serbest piyasa denilen mekanizmaların kaotik oluşumlarına bırakılması düşünülmemiştir. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerinin 1960'lardan bu yana tarımda kendine yetmek için yürüttüğü büyük çabalar ve destekler büyük değişimlere yol açmıştır. Her ne kadar elektronik, gen teknolojisi gibi hegemonik alanlarda söz sahibi olmayan ülke ve ülke gruplarının dünyada bir rolü olması söz konusu değilse de gelişmiş ülkeler içinde tarımda güçlü olmayan bir ülke de bulunmamaktadır. Büyük ölçüde gıda ithal eden ülkelerin terörizm ve parçalanmaya kadar giden tehditlerle karşılaştıkları kesindir. Önümüzdeki on yılda bütünleşmeyi düşündüğümüz AB topluluğu içinde Türkiye gibi geniş tarımsal potansiyelleri olan orta büyüklükteki bir ülkenin tarımı ihmal etmesi veya bu alanda bir vizyonu olmaması lüksü yoktur.

Bu nedenle "Yirmibirinci Yüzyıl Başlarında Türkiye Tarımının Vizyon ve Misyonu" ne olmalıdır? sorusunu irdeleme ve bu konudaki görüşlerin ortaya konması gerekmektedir. Odamızın bize verdiği bildiri ismi "Yirmibirinci Yüzyılda Türkiye Tarımının Vizyon ve Misyonu" idi. Ancak, "yirmibirinci asır" ifadesinin 100 yıl gibi çok uzun bir süreci kapsamasının getirdiği zorluklar böyle bir vizyon ve misyon geliştirmeyi nerede ise imkânsız kılmaktadır. Bu tip öngörülerin, hızla gelişen bilgi çağında her beş on yılda bir yenilenmesinin zorunlu olduğu da bu konuda çalışan bilim adamları ve fütüristler tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca, TÜBİTAK tarafından yürütülen "2003-2023 Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Strateji Belgesi" çalışmaları çerçevesinde; önümüzdeki yirmi yıl için Tarım ve Gıda konularında bir Öngörü Projesi ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu nedenle, bu bildiri "Yirmibirinci Yüzyıl Başlarında Türkiye Tarımının Vizyon ve Misyonu" nun incelemesi uygun görüldü.

2. Yirmibirinci Yüzyılın Başlarında Türkiye Tarımının Durumu

Tarım sektörü Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye ekonomisinin gelişmesinde nüfus, istihdam, beslenme, hammadde temini, gayri safi milli hasıla (GSMH) ve ihracata katkısı nedeniyle çok önemli bir rol oynamış olup halen ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturmaya devam etmektedir.

Nüfus

Tarım kesiminde çalışan nüfus 1980 sonrası bazı yıllar düşmesine karşılık 2000'li yıllarda daha büyük bir miktara ulaşmıştır. Bu sonuçta, bu dönemde sanayi ve hizmetler alanında yeterli yatırımların yapılmamış olması yanında bütün kesimlerde istihdamı azaltan teknolojik yeniliklerin yayılması da etkili olmuştur. Dolayısıyla daha önceki dönemlerde sanayileşmiş ülkelerin gerçekleştirdiği tarım alanında çalışan nüfusu azaltma olanağını Türkiye'nin kısa sürede gerçekleştirememesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ülkemiz nüfusunun planlanması ve buna bağlı olarak tarımsal nüfusun aşağı çekilmesi Türkiye'nin gelecekteki vizyon ve misyonunun başında gelmektedir.

İstihdam, Gelir ve Gıda Sanayii

Tarımın 2001 yılı itibariyle GSMH içindeki payı %12,2'dir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdama oranı %35.4'tür. Tarımın GSMH içindeki payı oransal olarak azalırken, tarımdaki aktif nüfus ve istihdamın yüksek düzeyde olması ve beslenme ile doğrudan ilişkisi nedeniyle tarım, ekonomideki önemini korumaktadır.

Rasyonel tarımın yapıldığı ülkelerde tarımsal ürünlerin %60'ı, ülkemizde ise %25-30'u gıda sanayiinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Gıda sanayii için tarım sektörü vazgeçilmez bir hammadde kaynağıdır. Ülkemizde gıda sanayii son 20 yılda teknolojik açıdan dünya çizgisini yakalamıştır. Ancak sektör finansman ve kaliteli hammadde yetersizliği nedeniyle düşük kapasite ile çalışmaktadır.

Tarımın Dış Ticaretteki Yeri

1980'ler başında tarım ürünleri dış ticaretinde Türkiye net ihracatçı durumundadır. 1980-1999 arasında tarım ürünleri ihracatı 1.5 kat artmış iken, ithalatı 36 kez artmıştır. 2000'li yıllarda Türkiye'nin tarım ürünlerinde net ithalatçı haline döndüğünü görüyoruz. 1995-1999 arasındaki beş yılın üçünde Türkiye net olarak tarım ürünleri ithalatçısıdır. Doğal olarak bu analizlere tarıma dayalı sanayi ürünleri katılarak da yapılabilir. Bu durumda ticaret dengesi bir miktar lehimize olmaktadır.

Tarım İşletmeleri Sayısı ve İşletme Büyüklükleri

Tarım Sayımı verilerine göre, tarım işletmesi sayısı 1980-1991 arasında artmaya devam ettiği gibi küçük işletmelerin oranı da artmaya devam etmiştir. 1980 sayımında 50 dekar altındaki işletmelerin oranı % 60.56, işledikleri alan ise % 19.54 iken bu oranlar 1991'da % 60.74 ve % 22.12 olmuştur. Küçük işletmeler sorunu geçtiğimiz dönemde çözülmemiş, ağırlaşmıştır. Türkiye topraklarının parçalılık durumu, Türkiye tarımının verimlilik düşüşünün en başında gelen nedenlerinden biridir. Medeni kanun ve mülkiyete ilişkin kanunlarda yapılacak değişikliklerle mutlaka arazilerin parçalanması önlenmeli ve işletme arazilerinin büyüklükleri AB normlarına çıkarılmalıdır.

Üretim ve Verimler

Bitkisel Ürünlerde

Son yirmi yılda bitkisel üretimde artışlar çok yeterli olmamıştır. Özellikle buğday verimi bu dönemde önceki dönemlere oranla çok yetersiz artmıştır. Buna karşılık pamuk, patates, şekerpancarı gibi ürünlerde verimler artmaya devam etmiştir. Sebze ve meyvelerde 1980-2000 döneminde bazıları hariç genellikle üretim artışları gerçekleşmiştir.

Hayvansal Ürünlerde

Türkiye'de 1980-2000 döneminde koyun ve sığır sayısının düştüğü, tavuk sayısında ise önemli bir artış olduğu dikkati çekmektedir Koyun sayısının düşüşünde Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'daki anarşik olaylar nedeniyle yaylaların

yasaklanması da etkili olmuştur. Ayrıca dönem başında özellikle süt ürünlerindeki fiyatları terbiye etmek gerekçesi ile başlatılan ithalat ve son yıllarda ise Et-Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu gibi kuruluşların özelleştirilmesi ve bunların çoğunun yabancı kuruluşlar eline geçerek tekelleşmeleri ile özellikle süt alım fiyatlarının gerilemesine yol açmıştır. Her monopolleşme olayında olduğu gibi üreticilerin eline geçen fiyatların düşmesi tüketiciye yaramamış, tüketicinin ödediği fiyatlar da hızlı artmıştır. Bu gelişmenin serbest piyasa söylemiyle bile ilgili olmadığı açıktır.

Koyun eti ve sütü dönem içinde düşerken, sığır ve dana eti üretimi artmıştır. İnek sütü üretimi 1980 başlangıç yılına göre artmış, ancak 1983'den sonra artmamış görünmektedir. Ülkemizde üretilen sütün %21 kadarı modern işletmelerde sağlıklı ortamlarda değerlendirilirken, geri kalanın yarısı mahalli mandıralarda süt ürünlerine işlenmekte, geri kalanı ise sağlıklı koşullarda sokak sütçüleri tarafından pazarlanmaktadır.

Girdi Kullanımı

Kimyasal gübre kullanımı 1988'lere kadar artmış ancak fiyat artışlarına bağlı olarak 2000'li yıllarda 1980'ler düzeyine kadar düşmüştür. Son yıllardaki gübre üretimindeki tekelleşmenin de katkıda bulunduğu fiyat artışları ve gübre fiyatlarına olan devlet desteğinin gerilemesi sonucu gübre kullanımı düşmüştür. Ancak kullanımındaki gerilemeyi tümüyle olumsuz karşılamamak gerekir. Kimyasal gübre kullanımı açısından ülkemiz ile gelişmiş batılı ülkeler arası yapılan karşılaştırmalar çok sağlıklı değildir. Ülkemizde kuru tarım yapılan alanlar çok geniştir. Ayrıca gelişmiş ülkeler kimyasal gübre kullanımlarından memnun değildirler ve bunu düşürmeye çalışmaktadırlar. Ülkemizde kimyasal gübre kullanımı nedeniyle çevre kirliliğinde oldukça büyük artışlar oluşmuştur. Endüstriyel tarım bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşamı tehdit etmektedir. Bu olumsuz koşulların ülkemizde başta "ekolojik tarım" olmak üzere "düşük tarım dışı dış girdiye dayalı sürdürülebilir tarım" seçeneklerine hız kazandırmasını bekleyebiliriz. Ancak bu gelişim için bir politikaya ihtiyaç duyulduğu kendiliğinden de gerçekleşmeyeceği açıktır. Son yıllarda artan tarıma dayalı çevre kirliliği ve gıda kalitesinin düşüklüğü nedeniyle başta Avrupa ülkeleri olmak üzere "düşük girdili tarım" olarak da adlandırılan ekolojik tarım ürünleri gittikçe tüketiciler arasında daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Türkiye'nin sahip olduğu ekolojik koşullar ekolojik tarım için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye, ekolojik tarım ve kalite garantisi konularında, ayrıca akreditasyon ile kontrol ve sertifikasyon birimlerinin güçlendirilmesinde gösterdiği gayret yönünden teşvik edilmelidir.

Traktör sayısı, sanayi yemi üretimi dönem boyunca artmaya devam etmiştir. Ancak üretim yetersizliği nedeniyle temel yem maddelerinden mısır, soya ve yem katkılarının ithalatını zorunlu hale getirmiştir. İthal girdilerin yem üretimindeki payının %40'lara çıkması, uygulanan vergi oranlarının sık değişmesi, döviz kurlarındaki istikrarsızlık sektördeki ekonomik sorunları ağırlaştırmaktadır. Sulanan alanlarda da artış sürmekle birlikte duraklamalar söz konusudur. 2000 yılına kadar GAP projesinde enerji yatırımlarında % 70, sulama yatırımlarında ise sadece % 12.8 gerçekleştirilebilmiştir. Sulamaya açılması öngörülen 1.700.000 hektar alanın sulanabilmesi için yatırımlar bu hızla devam ederse öngörülen sürenin 60 yıl gerisinde kalınacaktır.

Tarım Politikasındaki Gelişmeler

1984'de Tarım Bakanlığı reorganizasyonu adı altında başta Toprak-Su olmak üzere bir çok kurum dağıtıldı. Bu gelişmelerden sonra Tarım Bakanlığı çalışanları bugün bile eski etkinliklerini arar hale geldiler. Özellikle araştırma büyük ölçülerde ihmal edilmeye başlandı. Kadro verilmeyerek bir çok araştırma enstitüsü bugün işlevsiz hale getirilmiş bulunuyor. Hatta araştırma çalışmalarını ileri ülkelerin çok iyi yaptığı bizim bunları transfer etmemizin yeteceği ileri sürüldü. Bazı araştırma enstitüleri kapatıldı, bazıları birleştirildi. Özellikle tarımda araştırmanın mutlaka ülkede yapılması gerektiği, başkalarının sonuçlarının bizim ekolojik koşullarımıza uymayabileceği, uysa bile bize bunların ürünlerinin getirilmesinin çok pahalıya mal olacağı unutuldu. Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsünün 1984'de geliştirdiği Nazilli Pamuk çeşidi bu olguyu çok güzel ortaya koymaktadır. Bu çeşit ile verimde çok ciddi bir artış sağlanabildi. Çok yetersiz olanaklarla bile elde edilen bu başarı araştırmanın ülkede yapılması gerektiğini çok güzel ortaya koymaktadır. Bu çeşit Ege'de hâlâ çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

1985'de Dünya Bankası ile tarım sektörü uyum ikraz anlaşması yapıldı. Resmi Gazete'de 13.7.1985'de yayınlanan anlaşma ile Türkiye'ye 300 Milyon Dolar kredi açılmıştır. Bunun % 95'i ithalat için, gerisi ise "tarım yönetimini geliştirmek" gerekçesi ile verilmiştir. Amaç, tarımı dünya güçlülerinin çıkarlarına uygun olarak biçimlendirmektir. Bu kapsamda tahıl depolama projesi, tarımsal yayım ve uygulamalı araştırma projesi, tarımsal sanayi projeleri hazırlanmıştır. TİGEM ve TZDK'larının modernize edilmesi kılıfı ile bunları özelleştirmeye hazırlamak ve girdi pazarlamasındaki devlet etkinliği kırılmak istenmiştir. TZDK'nin gübre pazarlama tekeli kırılmış ve özel tekellerin yolu açılmıştır.

Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi ile bu yıllarda dünya'da katılımcı yaklaşımlardaki gelişmeler gözden uzak tutularak tepeden inmece bir yaklaşımla Dünya Bankasının eğitim ve ziyaret modeli kullanılarak yayıma yol vermeye çalışılmıştır.

1981 yılından itibaren destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı azaltılmaya başlanmış, 1990 yılında 10 ürüne kadar daraltılmıştır. Seçim yılı olan 1991 yılında, daha önceki daralmanın aksine tam ters bir politika izlenmiş, desteklenen ürün sayısını arttırılmış; aynı politika izleyen koalisyon hükümetince de korunmuş ve 1992 yılında desteklenen ürün sayısı 26'ya ulaşmıştır. 1993 yılında da bu politika büyük ölçüde korunmuş, ayrıca 1993/94 kampanya yılında pamukta yeni bir uygulamaya, prim sistemine geçilmiştir. 1994 yılında 5 Nisan kararları ve bu bağlamda IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde, tarımsal desteklemeler gözden geçirilmiş ve "daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak" adına destekleme modeli yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla tarımsal KİT'lerin alım yaptığı hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünler Hazine garantili destekleme kapsamı dışına çıkarılmıştır. Fındık, ayçiçeği, pamuk gibi Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) alanında kalan ürünler için Hazine garantili alım yapılmasına dönük eski uygulama terkedilmiş, Birliklerin alım fiyatlarını kendileri açıklayarak kendi mali sorumluluklarında alım yapmaları esasına geçilmiştir. Daha önemlisi, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine yönelik olarak Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) % 50 basit faizli ve genel olarak bir yıl vadeli ürün ve işletme kredisi uygulaması başlatılmıştır. Yeni uygulama, Sanayi ve Ticaret Bakanlarının fiyat açıklamalarını 2000 yılına kadar Birlik yöneticilerine bırakmamaları nedeniyle eskisinden farklı değilmiş gibi gözükse de, esaslı bir farklılık getirmiştir: Önceki dönemde Ziraat Bankası aracılığıyla cari faiz hadlerinden, Hazine garantili ama sübvansiyonsuz, kredi kullandırılan Birliklere, 1994 sonrasında DFİF

kaynaklı, Hazine garantisiz ama sübvansiyonlu kredi kullanılması uygulamasına geçilmiştir. Desteklemenin daraltıldığı açıklanan bir dönemde, bu uygulama aslında Birlikler açısından ve genel kooperatifçilik ilkeleri açısından daha tercih edilir bir uygulama özelliği taşımıştır.

Tarımsal Destekleme Araç ve Kurumlarının Tasfiyesi

Türkiye’de tarımsal desteklemenin uygulama araçları tarımla doğrudan/dolaylı ilişkili KİT’ler ve tarımsal kooperatiflerdir. Tarımla doğrudan ilişkili KİT’lerden TMO, TEKEL, Şeker Fabrikaları A.Ş., Çaykur gibileri aynı zamanda tarımsal destekleme politikalarının da merkezinde bulunan destekleme araçlarıdır. Bunlar alım/satım, stoklama ve/veya sınai dönüştürme işlevlerini yerine getirirler. Tarımsal fiyatların ve dolayısıyla tarımsal gelirlerin istikrarı (regülasyonu), öncelikli amaçları arasındadır. 5 Nisan 1994 kararlarıyla bu kuruluşlardan ilk üçünün faaliyet ürünleri (tahıl, tütün ve şeker pancarı) Hazine garantili destekleme kapsamı içinde bırakılmışken, bugün bundan da vazgeçilerek ilgili kuruluşlar için kısmi bir tasfiye/işlevsizleştirilme hatta özelleştirilme süreci başlatılmış bulunmaktadır.

Pazar payları daha küçük olmakla birlikte üretici ve tüketici piyasalarında fiyat istikrarını sağlayan SEK ve EBK gibi KİT’ler ise ne yazık ki fazla bir dirençle karşılaşmadan ve arsa değerlerini bile karşılamayan bedeller karşılığında özelleştirilmişlerdir.

TÜGSAŞ, İGSAŞ gibi KİT’ler tarımın en önemli girdisi olan gübre üretiminde rol almaktadır. Türkiye’de toplam gübre üretiminin yüzde 35-40’lık bölümünü sağlayan bu kuruluşlar, gübre fiyatlarında düzenleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Böylece özel gübre tekellerinin aralarında anlaşarak fiyat karteli oluşturmalarının önünde en büyük engeli oluşturmuşlardır.

Tarıma dönük tek finansman kuruluşu olan Ziraat Bankası’nın özelleştirme programı içine dahil edilmesi ve bunun bir takvime bağlanması konusunda IMF/DB ikilisinin özellikle 22 Kasım Mali Krizi sürecinde ısrarlı taleplerinin sonuç verdiği anlaşılmaktadır. Tarımsal desteklemenin (özellikle TSKB’lerin) finansmanında 1995 sonrasında artan bir rol oynayan bir diğer finansman aracının, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’nun (DFİF) tasfiyesi de programa alınmış bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan kuruluşların büyük bölümü için açık bir tasfiye düzeneği öngörülmesi karşın, desteklemenin ikinci önemli müdahale kurumlarını oluşturan tarımsal kooperatif birlikleri için, bunların hukuki yapıları göz önünde bulundurularak, örtük ve tedrici bir tasfiye planı yürürlüğe konulmuş bulunmaktadır. Bunlardan tarım kredi kooperatifleri, sübvansiyonlu faizlerle ortakları olan çiftçiye nakdi kredi sağlamak yanında, gübre ve tarımsal ilaç gibi girdilerin alım satımını yaparak da katkıda bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin bir tarımsal kooperatif bankasına dönüştürülmeleri perspektifiyle yeniden yapılandırılmaları, ulusal çıkar eksenli politikalar geliştirmek isteyen bir siyasal hareket açısından tutarlı ve doğru bir politika olurdu.

1980’lerde vergi almak yerine borç almayı yeğleyen anlayışlar olumsuz gidişi hızlandırmıştır. 2000 yılında yürürlüğe sokulan istikrar programının hedefleri arasında tarımın destekleme araçlarını hemen veya tedricen tasfiye etmeye ve tarım ürünleri ithalatında koruma oranlarını düşürmeye dönük önemli taahhütler altına girilmiş bulunmaktadır. Oysa, Türkiye’nin ne GATT çerçevesinde ne de AT ile imzaladığı Gümrük Birliği (GB) anlaşması nedeniyle iç desteklerin indirimi konusunda veya mevcut destekleme modelinden vazgeçerek tamamen “Doğrudan Gelir Desteği”

(DGD) sistemine angaje olmak konusunda herhangi bir taahhüdü bulunmamakta; GB anlaşması ise tarım ürünlerini kapsamamaktadır.

Doğrudan Gelir Desteği Sistemi

Türkiye’de mevcut destekleme araçlarından vazgeçilmesini savunanların en fazla öne sürdükleri gerekçe, bunların kamu maliyesine yüksek maliyet getirdiğidir. Bu savı güçlendirmek için abartılı rakamlar öne sürülmektedir. Oysa Türkiye’de tarımsal desteklemenin ulusal gelire (GSMH’ya) oranı % 1 ile 2 arasında değişmektedir. Kamu açıklarının GSMH’ya oranı ise % 15’i aşmış bulunmaktadır. Kamu borçlanmasının yarattığı faiz yükünün GSMH’ya oranı da % 18 dolayındadır. Salt bütçe faiz ödemelerinin milli gelire oranı 2000 yılında % 15’in üzerine çıkmıştır. Buna karşılık, 2000 yılında bütçede tarıma ayrılan destekleme ödeneği ile DFİF ödeneğinin toplamı bütçenin % 1.7’sini, GSMH’nın ise yüzde 0.7’ini oluşturmaktadır.

Mevcut destekleme modelinin çok kısa bir zaman dilimi içinde yerini bütünüyle doğrudan gelir desteği (DGD) modeline bırakmasını öngören 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Mevcut destekleme uygulamalarını bütünüyle ikame etmesi tasarlanan DGD sistemi tek başına hiçbir ülkede uygulanmamaktadır. AB ülkelerinde DGD ödemelerine kısmen yer verilirken, bu ödemeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması ve diğer iktisat/maliye politikası araçlarıyla birlikte uygulanmaktadır. AB’de toplam destekleme içinde DGD % 30’luk bir paya sahip bulunmakta, pazar fiyat desteği % 55’lik bir önem derecesinde bulunmakta, girdi desteği de % 8 boyutunda olmaya devam etmektedir. Ayrıca, DGD ödemelerinin AB destekleme sistemi içinde payının artırılmasının, kısa/orta vadede daha fazla kaynak emeyeceği hesaplanmakta ve bunun önlemi aranmaktadır.

ABD’de ise, DGD’nin toplam destekleme içindeki önemi % 10 sınırlarında kalmakta, pazar fiyat desteği % 50, girdi kullanımına dayalı destek ise % 10 boyutlarında bulunmaktadır. DGD’nin uygulanması ise, üretim fazlası olan ürünlerde alan veya ürün kotalarının çiftçi gelirlerinde yaratacağı aşınmayı telafi amaçlı olmaktadır. Türkiye’ye önerilen model ise her türlü üretim ve verimlilik referanslarından yalıtılmıştır.

Doğrudan gelir desteği ilk uygulamalarından çıkarılan bir başka gerçek de sistemin uygulanışının önemli bir bürokrasi gereksinmesidir. AB ülkelerinden Yunanistan ve İtalya’da da görüldüğü gibi Tarım Bakanlığı bir süre sonra bu işten başka nerede ise hiç bir şey yapamaz hale gelecektir. Şimdiden gübre ve pamuk prim uygulamalarında bu duruma yaklaşmıştır. Yayım ve kontrol hizmetlerinin askıya alınmasının ülkeye ne kadar zarar getireceği hiç hesaplanmamaktadır.

2000-2002 programına göre, üç yıl içinde mevcut sistemin ürün ve girdi fiyatlarına, sektörün kredilendirilmesine, damızlık hayvan ve tohum üretimine dönük tüm destekleme mekanizmaları tasfiye edilmiş olacaktır. Bunun Türkiye çiftçisi için olduğu kadar Türkiye’nin tarımsal ürün yeterliliği ve gıda güvenliği açısından da bir yıkım anlamına geleceği, ortaya çıkacak yeni göç dalgasının tüm toplumsal dokuyu çok kısa bir zaman diliminde altüst edeceği tarafsız çevrelerin ortak görüşüdür.

3. Yirmibirinci Yüzyılın Başlarında Dünya Tarımının Durumu

1960'lardan bu yana ABD, Avrupa Birliği vb. gelişmiş ülke ve ülke grupları yoğun tarımsal desteklerle tarımsal yapılarını iyileştirmiş, verimleri arttırmış, maliyetleri düşürmüşlerdir. Bu ülkelerdeki sanayi ve hizmetler kesimlerinin hızlı gelişmesi sonucu kırsal alanlardan önemli düzeylerde işgücü göç etmiş, buna bağlı olarak tarım alanında çalışanların oranı %5'lere kadar gerilemiş, tarım işletmeleri büyümüştür. Bütün bunların ve 1970'lerde kâr oranlarının gelişmiş ekonomilerde gerilemesi sonucu 1980'lerde gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri ihracatı 1980'lerde ancak ihracat teşvikleri ile sürdürülebilir hale gelmiştir. Buna bir son vermek amacıyla bu yıllardan sonra gelişmiş ülkeler Dünya Ticaret Örgütünden de yararlanarak gelişmekte olan ülkelerin tarım ithalatlarını artırmak için gümrüklerini açmak, üretime verdiği destekleri azaltmak, tarımsal ürün işleyen veya tarıma girdi sağlayan kamu işletmelerini özelleştirmek yoluyla bu sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. İşte Türkiye'de de tarım reformu adı altında destekleri kaldırmak, tamamen doğrudan gelir desteğine geçmek vb. şekillerde empozeler büyük düzeylerde dış borçlu olmamızdan da yararlanarak yapılmaya başlamıştır. Bütün gelişmekte olan ülkelere bu empozelerin önümüzdeki on yıllarda artan bir şekilde yoğunlaşacağı görülmektedir.

Gen teknolojisindeki gelişmelerden de yararlanarak gelişmiş ülke şirketleri tohum, gübre, ilaç, damızlık vb. bütün girdilerde bir hegemonya yaratmaya çalışmaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmeler yeni bir araç olarak kullanılmaktadır. Fikri mülkiyet haklarındaki gelişmelerden de yararlanarak gelişmiş ülke şirketleri dünya genetik kaynaklarını kendi adlarına tescil ettirerek gelişmekte olan ülke çiftçilerinin bunlardan yararlanmasına kısıtlama getireceği günler çok uzak değildir.

Gene gelişmekte olan ülkelerin, gen teknolojisindeki gelişmelerin kendilerine karşı bir silah olarak kullanılmasını önlemek için bu gelişimi anlamak ve bundan olumlu şekilde yararlanmak için gayretlerini yoğunlaştırmaları gerekmektedir. Aksi takdirde gelişmiş ülke çiftçilerinin tümü Afrikalı üreticiler durumuna düşeceklerdir. Muzda Afrikalı üreticilere giden değer gelişmekte olan ülkelere tüketicinin ödediğinin %5'i dolaylarındadır.

Dünya nüfusundaki artış, "Gıda Güvenirliliğini" dünyanın yakın gelecekteki en önemli sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Her yıl nüfusa 80 milyon kişinin ekleneceği gerçeğinden hareketle ve bu artışın %96'sının da halen beslenme ve sağlık problemleri yaşayan ülkelere gerçekleşeceği düşünülecek olursa; artan nüfusun gereksinimini karşılamak için, önümüzdeki 50 yıl içinde üretimde en az 2 kat, tercihen 3 kat artış gerekmektedir. Bu artış üretim alanlarında olamayacağından mevcut alanlarda gerçekleşmek durumundadır. Çünkü bitkisel üretime uygun verimli toprakların son aşamasını gelinmiş olması nedeniyle, artan nüfus ile birlikte kişi başına düşen tarımsal alan miktarı azalmaktadır. Gıda güvenliğini tehdit eden olgulardan birisi de biyolojik çeşitliliğin azalma sürecine girmesidir. Bu sürecin bir parçası olarak, dünya orman alanlarında da ciddi azalmalar ortaya çıkarmıştır. Bu durum bitki gen kaynakları ve çeşitliliğinin korunmasının, geleceğin en öncelikli konularından biri olduğuna işaret etmektedir.

Yirminci yüzyılda, genetikte meydana gelen gelişmelerin bitki ve hayvan ıslahında yaygın olarak kullanılması yüksek verimli bitki çeşit ve hayvan ırklarının gelişmesine olanak sağlamıştır. Bunun yanında tarımda mekanizasyonun gelişmesi, kimyasal gübre kullanımının yaygınlaşması, hastalık ve zararlıların neden olduğu kayıpların önlenmesi veya en az düzeye indirilmesi, sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması, bitkisel ve hayvansal üretimde %100'ü aşan artışlara yol açmış, özellikle gelişmiş ülkelere üretim fazlası olmuştur. Yirminci yüzyılın son

dönemlerinde, gelişmiş ülkelerde tarımın ülke ekonomisi içerisindeki itici gücü azalmış, yerini endüstriye bırakmıştır. Tarımda çalışan nüfus azalmış, %5'ler düzeyine düşmüştür. İşgücü kullanımı azalmış, yerini makinelik tarım almıştır. Tarımın GSYİH içindeki oranı da %5'ler düzeyine inmiştir.

4. Türkiye Tarımının Yirmibirinci Yüzyıl Başlarındaki Vizyonu

Yirmibirinci Yüzyıl başlarında Türkiye tarımı için vizyonumuz;

- Ülke sınırları içerisinde yaşayan herkese, her yerde ve her zaman temel bütün gıdalarda kendi kendine yeten, yeterli, sağlıklı ve kaliteli gıda stoklarını oluşturmuş;
- Tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri dış ticaretinde ödemeler dengesine olumlu katkı yapmış;
- Çağdaş teknolojiyle donatılmış, yeniliklere uyum yeteneğine sahip, yüksek nitelikli ve biyoteknoloji alanlarında yetkinlik kazanmış, öğrenme ve insan odaklı bir tarım sistemi geliştirmiş;
- Bilimsel gelişmeleri teknolojiye, üretime ve yüksek katma değerli ürünlere dönüştürmüş;
- Toplumsal refaha katkısı tartışılmaz bir ulusal tarım ve tarıma dayalı sanayiini geliştirmiş;
- Sürdürülebilir tarımsal kalkınmasını çevreyi koruyarak ve yerel kaynak ve bilgilerle pekiştirerek sağlamış;
- Biyolojik çeşitliliğini korumuş ve toplumsal yarara dönüştürebilmiş;
- Ülkenin her yanı aynı ölçekte tarım-sanayi yönünden gelişmiş, tarımsal nüfus dağılım oranı ülkenin gelişmişlik düzeyine paralel şekillenmiş ve tüm insanları mutlu olarak ülkenin her yerinde ikamet etme olanağı doğmuş;
- Minimum eğitilmiş nitelikli tarımsal işgücü potansiyeli ile ürün çeşitliliğini arttırarak uluslar arasında rekabet edebilen gelişmiş bir Türkiye.

4.1. Vizyonu Destekleyen Sosyoekonomik Hedefler

Vizyonu destekleyecek sosyoekonomik hedefler ana başlıklar altında aşağıda verilmiştir.

Tarımsal üretimde rekabet üstünlüğünün sağlanmasına yönelik hedefler

- Tarım ve tarımsal sanayide verimliliğin ve ürün çeşitliliğinin arttırılması ile uluslar arası alanda rekabet üstünlüğü sağlanması
- Türkiye tarımının yapısal sorunlarının oluşturduğu verimsizliğin ortadan kaldırılması için temel toprak haritaları, arazi kullanım planlanması ve parçalı arazilerin birleştirilmesi çalışmalarının tamamlanarak tarımda verimlilik ve kârlılık sağlanması
- Tarımda mekanizasyon düzeyinin arttırılması ve yeni ekipmanlar geliştirilmesi
- Organik (ekolojik) tarım tekniklerinin geliştirilmesi
- Yeterli ve kaliteli tohum, tohumluk, fide, fidan ve damızlık üretilmesi
- Değişik ıslah yöntemleriyle bitkisel ve hayvansal üretim için yeni genotiplerin geliştirilmesi ve stratejik ürünlerde yüksek verim ve kalite ile stres koşullarına dayanıklılığın sağlanması

- Pazara dönük kaliteli üretimi sağlayacak, ürün bazında etkili üretici örgütlerinin oluşturulması
- Ekolojik turizmin tarımsal faaliyetlerin bir parçası olarak geliştirilerek dünyaya açılması

Yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik hedefler

- Ülke sınırları içinde yaşayan herkesin sağlıklı beslenme ihtiyaçlarının yeterli miktar ve kalitede, ekolojik, ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir yollarla karşılanması
- Gıda ve çevre güvenliği açısından girdi kullanımının etkin ve yaygın denetimi
- Artan nüfusun ve gelişmekte olan tarımsal sanayiinin ihtiyacı olan ham maddenin çağın gerektirdiği standartlarda sağlıklı ve kaliteli olarak sağlanması
- Tarımsal mekanizasyon ve sulama sektöründe sürdürülebilirlik ilkelerine uygun yeni teknolojilerin geliştirilip kullanılması ile teknoloji, verimlilik ve maliyet bazında rekabet edebilirliğin ve uluslar arası pazar payının artırılması
- Tarımsal ilaç üretimi yanında araştırma kapasitesi de yüksek bir ilaç sanayiine sahip olunması ve bu alanda bölgede güç sahibi olunması

Sürdürülebilir kalkınma için hedefler

- Kendi özgün öğrenme teknolojilerini yaratmış ve değişim esnekliği ile kendini yenileme gücüne sahip, zaman ve mekân kısıtlarından arınmış, öğrenme ve insan odaklı bir tarımsal eğitim sistemine sahip olunması
- İhtiyaç duyduğumuz gıdanın, güvenli, güvenilir, ekonomik, verimli ve çevreye duyarlı teknolojilerle üretilmesi ve kullanılması
- Sürdürülebilir tarımsal kalkınmanın, çevreyi koruyarak ve yerel kaynak ve bilgilerle pekiştirerek sağlanması
- Su ve toprak kaynaklarının etkin kullanılması ve erozyonun önlenmesi
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve toplumsal yarara dönüştürülmesi
- Doğal bitki ve hayvan stoklarının takviyesi, korunması ve etkin kullanılması
- Tarımsal nüfusun ülke ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmesi;tarımsal kesimden sanayiye aktarılacak nüfusun da bu yönde eğitilmelerinin sağlanması
- Akredite yüksek öğretim, branşlaşmış ara eleman ve çiftçinin bulunduğu yerde etkin eğitimi,çalışanların gıda güvenliği ve güvenilirliği alanında eğitimi ve sertifikalandırmanın sağlanması

Bilgi ve enformasyon toplumuna geçiş sürecinde tarımsal teknolojik alt yapının güçlendirilmesine yönelik hedefler

- Tarımsal bilgi ve iletişim alt yapısının, ülke çapında hızlı ve yeterli düzeyde hizmet verebilecek kapasiteye getirilmesi
- Bilgisayar sistemlerinin üretim, işleme, muhafaza, ambalajlama ve taşımada kullanımının sağlanması
- Doğru, güncel, eksiksiz ve izlenebilir kayıt düzeni, envanter ve veri tabanı oluşturulması için uzaktan algılama ve GIS sistemine geçişin sağlanması
- Tarımsal planlama, geliştirme ve izleme merkezi kurulması

4.2. Sosyoekonomik Hedeflere Erişmede Öncelikli Teknolojik Faaliyet Konuları (TFK)

Tarımsal üretimde rekabet üstünlüğünün sağlanması için öngörülen TFK'lar

- Tarımsal araç, gereç ve yapılar ile üretim sistemlerinin geliştirilmesi
- Tohum, tohumluk, fide, fidan ve damızlık üretimi
- Klasik ve biyoteknolojinin kombinasyonu ile bitkisel ve hayvansal üretim için yeni genotipler geliştirilmesi
- Koruma, kontrol ve tedavi teknikleri ile tarımda hastalık ve zararlılar ile savaşım ve entegre mücadeleyi etkinleştirme
- Gıda işleme yöntem ve süreçlerinin geliştirilmesi ile ürün çeşitliliğinin artırılması
- Ekolojik tarım tekniklerinin araştırılıp geliştirilmesi
- Tarımda uzaktan algılama ve erken uyarı sistemleri ile bilişim sistem ve yazılımlarının geliştirilerek yaygınlaştırılması
- Türkiye topraklarının temel toprak haritalarının hazırlanması ve bunlarda yararlanılarak arazi kullanım planlamasına dayalı üretimin yapılması
- Toprak ve bitki analizlerine dayalı girdi kullanımı sistemi sağlanması
- Bitki ve hayvan kliniklerinin yaygınlaştırılarak kimyasal ilaç girdi kullanımının kontrol altına alınması

Yaşam kalitesinin yükseltilmesi için öngörülen TFK'lar

- Gıda güvenliği ve güvenilirliği

Sürdürülebilir kalkınma için öngörülen TFK'lar

- Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına yönelik teknolojilerin geliştirilmesi
- Toprak kirliliğinin önlenmesine yönelik teknolojilerin geliştirilmesi
- Tarımsal atıkların geri kazanımına ve tehlikeli atıkların giderilmesine yönelik teknolojilerin geliştirilerek yaygınlaştırılması
- Gen kaynaklarının karakterizasyonu ve muhafazası ile biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik teknolojilerin geliştirilmesi
- Bitkisel ve hayvansal doğal kaynakların değerlendirilmesi ve geliştirilmesi
- Tarımsal girdilere bağlı oluşan çevresel etkilere yönelik ulusal eylem planının hazırlanması

Bilgi Toplumuna geçiş için tarımsal teknolojik altyapının güçlendirilmesine yönelik TFK'lar

- Bilgi yönetimi ve iletiminde yüksek hizmet kalitesinin sağlanması
- Bilgi güvenilirliğinin sağlanması

5. Yirmibirinci Yüzyıl Başlarında Vizyona Erişmede Türkiye Tarımının Misyonu

Tarım günümüzde dünyanın en stratejik sektörlerinden birisidir. Yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda nüfusumuz yaklaşık 80-85 milyon olacaktır. Tarıma elverişli toprakların azalması, kullanılabilir ve içilebilir su kaynaklarının çevre kirliliği ile özelliğini yitirmesi, artan dünya ve ülke nüfusu ile birlikte değerlendirildiğinde,

sürdürülebilir nitelikte, sağlıklı,güvenli ve yeterli gıda üretimi, gıda güvenliği ve kaliteli bir yaşam ortamı oluşturmak yirmibirinci yüzyılın başlarında Türkiye tarımının misyonunu oluşturmaktadır.

Küreselleşme olgusu içerisinde, çok uluslu tekellerin güç kazanması, gelişmiş ülkelerin tarım üzerindeki hakimiyet kurma istekleri,bilim ve teknolojiadaki baş döndürücü gelişmeler konuyu daha da karmaşık hale getirmektedir.

Yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinde dünyada meydana gelecek değişimler doğal olarak siyasi ve ekonomik gelişmelerden etkilenecektir. Ancak, bu etkiler ülkelerin ekolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullarına göre farklı biçim ve düzeylerde olacaktır. Önümüzdeki yıllarda tarım alanında olabilecek gelişmelerin temel eğilim ve önemli itici güçlerini;

- Gıda güvenilirliğinin sağlanması,
- Ekolojik dengenin korunması ve çevresel koşulların iyileştirilmesi,
- Verimlilik düzeyinin yükseltilmesi,
- Rekabet gücünün artırılması,
- Gelir ve kültür düzeyinin iyileşmesine bağlı olarak talebin artması ve çeşitlenmesi,
- Bölgesel ve toplumsal dengesizliğin giderilmesi,

şeklinde özetlemek mümkündür.

6. Bilim ve Teknoloji Bağlamında Türkiye Tarımının Kuvvetli ve Zayıf Yönleri, Tehdit ve Fırsatları

Teknolojinin en temel girdisini oluşturan bilginin temelinde bilimsel araştırma yatmaktadır. Teknolojiye dayalı rekabet gücüne sahip gelişmiş ülkelerin aynı zamanda bilimsel araştırma geleneği olan ve evrensel bilime en büyük katkıyı yapan ülkeler olması bu ilişkinin somut bir göstergesidir. İşte bu nedenle ki, ulusal politikalar bağlamında bilim ve teknoloji her zaman birlikte ele alınmaktadır. Bilgi temelli toplum, bilgi temelli ekonomi kavramları çerçevesinde, bilim ve teknoloji ile ilişkili tarımsal faaliyet alanları da ülkemizin kuvvetli ve zayıf yönleri ile ülkemizin karşı karşıya olduğu bölgesel/küresel fırsatlar ve tehditler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

6.1. Kuvvetli Yönler

İnsan Kaynakları :

- Gelişmiş ve yeni teknolojilere açık,adaptasyon yeteneği yüksek, genç ve dinamik nüfusun varlığı
- Kırsal alanda kullanılmayan geniş işgücü
- Tarım kesiminde iş ve aile yaşantısının iç içe ve bir bütün olması
- Tarımsal araştırmacıların sayı ve nitelikçe zenginliği
- Kırsal alanda yaşayan insanların toprağa bağlılık derecesinin yüksek oluşu
- Kırsal alanda girişimci ruha sahip risk alabilen üreticilerin mevcudiyeti

Coğrafi Konum ve Doğal Kaynaklar

- Farklı amaçlara (hammadde, biyoteknolojik araştırmalar vb.) yönelik olarak değerlendirilebilecek zengin doğal kaynaklar (endemik, tıbbi, aromatik bitkiler, gen kaynakları, yaban hayatı zenginliği vb.) ve bunlardan katma değeri yüksek ürünler elde edebilme potansiyeli

- Doğal kaynaklarımızın henüz geri dönülemeyecek kadar kirlenmiş ve bozulmuş olmaması
- Çok değişik agroekolojik bölgelerin varlığı, çok sayıda ürün yetiştirme olanağı
- Ekonomik olarak sulanabilir arazi varlığı nedeniyle ürün çeşitlenmesine uygun tarım potansiyeli
- Su kaynaklarının zenginliği
- Coğrafi konumu ve yeryüzü yapısı
- Türkiye'nin dünyadaki önemli zengin tüketici kütlelere yakınlığı
- Doğal peyzajın ekolojik turizm olanaklarına uygunluğu

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Altyapısı

- Gelişen bilgi ve iletişim altyapısı
- Kirlenmeyi önlemek ve bertaraf etmek ile ilgili know-how ve teknolojilere büyük oranda sahip olma
- Gıda sektörüne girdi sağlayacak tarım potansiyelinin ve tarım teknolojilerine ilişkin teknik bilginin mevcudiyeti
- Üretimde artmakta olan kalite imajı,giderek artan tüketici bilinci ve kalite yönetim sistemlerinin yaygınlaşması
- Bazı bölgelerde endüstriyel girdi kullanımının düşüklüğü, organik ve sürdürülebilir tarım potansiyelinin zenginliği

6.2. Zayıf Yönler

İnsan Kaynakları :

- Hızlı nüfus artışı, iç göç, plansız kentleşme ve gelir dağılımındaki dengesizlik, genç nüfusun yeterli eğitilememesi ve istihdam olanaklarının yaratılamaması
- Eğitim sisteminin araştırıcılığı ve yaratıcılığı tetikleyen bir yapıda olmaması
- Araştırma ve teknoloji bilincinin eksikliği
- Üretim ve uygulamalar için gerekli ara eleman ve üreticilerin eğitiminin yetersiz olması
- Araştırmacılar da sorun çözmeden ziyade sorun tespit etme anlayışının egemenliği

Coğrafi Konum ve Doğal Kaynaklar

- Tarımsal üretimin mevsimsel özelliği ve bitkisel ürünlerde üretimin kesikli oluşu
- İklim koşullarındaki değişikliklerin üretimde büyük dalgalanmalara yol açması; tarımsal üretimde doğal koşullardan kaynaklanan risk ve belirsizliklerin fazlalığı
- Bazı bölgelerde su kaynaklarının yetersiz oluşu
- Tarım topraklarının amaç dışı kullanımının yaygınlığı
- Türkiye topraklarının %60'ına yakınının erozyon riski altında olması

Politik, Yönetmel ve Bürokratik Engeller

- Uzun vadeli tarımsal politika ve stratejilerin olmaması
- Yönetimde merkeziyetçi yapının egemen olması ve katılımcı anlayışa geçilememesi
- Her şeyi devletten bekleme anlayışının yaygınlığı
- Kamuoyunun ve kamuoyunu yönlendiren odakların, ülkenin tarımsal geleceğine ilişkin konularda yeterli duyarlık ve iradeye sahip olmaması
- Kurumlar arası görev, yetki ve sorumluluk paylaşımı, iş birliği, eşgüdüm, kurumsal öğrenme gibi hususlardaki gelişmelerin yetersiz kalması
- Denetim alanındaki yetersizlik, yetersiz bir hukuk sistemi, mevzuat eksiklikleri ve düzenlemelerde popülist yaklaşımlar

Tarımsal Sanayiinin Yapılanma, Altyapı ve Gelişme Zafiyetleri

- Makroekonomik istikrarsızlığın tarım kesimine getirdiği olumsuzluklar
- Sektörel sanayi politikalarının eksikliği
- Sanayi-Üniversite ilişkilerinin zayıflığı, araştırma sonuçlarının ticarileştirilememesi
- Modern toprak, bitki ve kalıntı analiz laboratuvarlarının yetersizliği
- Pazara ilişkin düzenlemelerde geç kalınması, dış pazar araştırmalarının yetersizliği, çok uluslu firmalarla rekabet gücünün zayıf oluşu
- Kısıtlı finansal kaynaklarla, gerekli koordinasyon sağlanmadan yürütülen Ar-Ge faaliyetleri
- Etkin bir tarım lobisinin olmayışı

6.3. Fırsatlar

İnsan Kaynakları

- Bilgiye dayanıklı, yenilikçi üretim alanlarına yönelik olarak yetiştirilebilecek genç bir nüfusun varlığı
- Nüfusumuzun beslenme zorunluluğu
- Tüketici bilincinin gelişiyor olması
- Özel sektör, kamu ve üniversite arasında daha etkin bir koordinasyon
- Dayanışmacı sosyal yapının varlığı

Küreselleşmenin Yaratacağı Fırsatlar

- Avrupa Üyeliği perspektifi ve başta Avrupa Birliği 6. Çerçeve Programı olmak üzere çeşitli uluslar arası fonlardan yararlanma
- Jeopolitik bir konum ve coğrafyada bulanma
- İşbirliği ve tarım ürünleri ticareti açısından AB ülkeleri, Rusya ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerin pazarlarına yakınlık
- Uluslar arası ticaretin serbestleşmesinin getireceği pazar fırsatları; Türkiye'nin bir çok tarım ürünüde dış pazarlar açısından karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olması
- Eko-tarım ve turizmi için yüksek bir potansiyelin varlığı

Teknolojik Fırsatlar

- Türkiye'de faaliyet gösteren global üreticilerce teknoloji ve bilgi transferi sağlama olanağı
- Gelişen enformasyon ve iletişim teknolojilerinin tarımsal yaygın eğitimde yeni hizmet ve uygulama fırsatları yaratma olanağı
- Ekonomik olarak sulamaya açılacak arazi varlığı ve bu alanda yeni teknolojilerin kullanıma sokulma olanağı
- GAP projesi ve bölgesel kalkınma projelerinde yeni teknolojilerin kullanıma sokulma olanağı
- Teknolojiden geçmemiş ürün payının yüksekliği

6.4 Tehditler

İnsan Kaynakları

- Kırsal kesimden şehre plansız göç
- Nüfus artışı, buna karşılık ülkemizdeki iş olanaklarının ve ücretlerin yetersizliği sonucu tarım alanında yetişmiş insan kaynaklarının beyin göçüne maruz kalması
- Uzmanlık alan dışında çalışmak zorunda kalınışı
- Tarım eğitimi ve araştırmaları için kullanılan kaynakların yetersizliği

Küreselleşmenin Yaratacağı Tehditler

- Jeopolitik konumumuz ve ülkemizin yer aldığı coğrafyadaki siyasi istikrarsızlık ve terörizm
- Küresel ekonomik çalkantılar
- Dış siyasal etkiler, baskılar ve yönlendirmeler
- AB üyeliği sürecinin uzaması veya üyeliğin gerçekleşmemesi
- Tarımsal ürünlerde küresel arz fazlalığı, çok uluslu şirketlerin pazar hakimiyetinin artması
- Küreselleşmelerin dayatmaları ile hayvancılık başta olmak üzere bazı üretim dallarının çöküşü
- Dünya Bankası ve IMF ile yapılan yapısal uyum anlaşmaları
- Tarıma yapılan desteklerin azalması, gelir dağılımını dengeleyen politikaların olmayışı
- Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı ile (konut ve sanayi tarafından) bilinçsiz bir şekilde yok edilmesi
- Alıcı ortamlarda meydana gelmeye başlayan kirlilik
- 21. yüzyılda stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecinde biyoteknolojinin gelişmiş ülkeler tarafından bir araç olarak kullanılması tehdidi
- Dünyada bilim ve teknolojiye hızlı gelişime ayak uyduramama ve strateji geliştireme

7. Tarım Eğitimi ve Yetiştirilmiş İnsan Kaynakları Yaratma Süreci

Kamu kesiminde istihdamın doygunluk noktasına gelmesi ve son on yıldır neredeyse hiçbir kurumun Ziraat Mühendisi talebinde bulunmaması artık kamuda istihdama yönelik eğitim-öğretim yaptırmanın gerekliliğini de ortadan kaldırmıştır. Bu

nedenle tarımsal eğitim-öğretimin temel niteliğinin Avrupa Topluluğuna entegre olma sürecinde özel sektörün de istemlerine göre programların belirlenmesi ve özel sektörün beklediği niteliklerde Ziraat Mühendisi yetiştirilmesi zorunluluk haline gelmiş bulunmaktadır. Özellikle artan ekolojik tarım ürünlerine talep yanında biyoteknolojinin tarımın her alanında uygulama şansı bulunması konunun dinamik modeller halinde sürekli yenilenmesini gerektirmektedir.

Bugün dünyada Türkiye kadar genç nüfusa sahip potansiyeli yüksek bir ülke bulmak mümkün değildir. Bu potansiyelin kullanılması ve geleceğe değer yaratacak şekilde yetkin insanlar yetiştirilmesi ülkemizin hayat seviyesinin yükselmesine olanak sağlayacaktır. Yetkin birey ne aradığını bilen, çevresi ile barışık, bütünsel düşünen, mutlu insandır.

Tarımsal eğitimde, bireyin yaratıcılık ve hayal gücünü geliştiren; bireysel farklılıkları gözeterek ve değerlendirerek her bireyin özellikleri doğrultusunda en üst düzeyde kendini geliştirebildiği; zaman ve mekan kısıtlarından arınmış, kendi özgün öğrenme teknolojilerini yaratmış ve değişim esnekliğiyle kendini yenileme gücüne sahip; öğrenme ve insan odaklı bir eğitim sistemine sahip olunmasını, yirmibirinci yüzyılın başlarında mesleğimizin vizyonu olarak kabul etmek mümkündür.

Avrupa Birliğine giriş sürecinde çağdaş bir Ziraat Mühendisliği eğitiminin yapılması; Bologna deklarasyonuna uygun olarak Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan Ziraat Mühendisliği programları dahilinde bir bütünlüğe gidilmesi yararlı olacaktır. Ders programları uygulama ağırlıklı olmalı; tarım eğitimi stajı AB ülkelerindeki mevzuata uydurulmalı ve ülkeler arasında öğrenci değişimi programına uygun hale getirilmelidir. Öğrencilerin mutlaka bir yabancı dili iyi derecede bilmeleri için gerekli tüm koşullar sağlanmalıdır. Tarım eğitiminde temel ve meslek derslerinin dışında AB mevzuatı, hukuk, pazarlama, kültür, toplam kalite yönetimi gibi dersler de ağırlıklı olarak işlenmelidir. Ziraat Fakültelerinin eğitim kalitesini arttırmak için öğretim elemanlarının da kalitesinin artırılması gereklidir. Yüksek lisans ve Doktora sınavı ile Araştırma Görevlilerinin alınmalarında belirli bir seviyenin aranması ve mutlaka mülakat yapılması ve mülakata adayların vizyonda öngörülen hususları gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği objektif ölçülerle değerlendirilmelidir.

8. Vizyon ve Misyonu Harekete Geçirmeye Yönelik Önem ve Politikalar

Ülkemizin tarım vizyonunu hayata geçirmek ve belirlenen hedeflere ulaşmak için, öncelikle yirmibirinci yüzyılın küresel ölçekte geçerli itici güçleri ve mekanizmaları değerlendirerek, bunlara uyum bir stratejik model ortaya koymalı ve bunun için gerekli donanımlı ve fonksiyonlu insan gücünü yetiştirmelidir.

Ülkemizin genel politika ve stratejileri içinde, bilim ve tarımsal teknoloji politikaları ile doğrudan veya dolaylı ilişkili birçok unsur bulunmaktadır. Bunları, genel bir sistem içerisinde birbirlerine bağlı ve bağımlı alt sistemlere ilişkin unsurlar olarak tanımlamak gerekmektedir. Bu alt sistemlere, diğerlerine olacak etkileri dikkate almadan müdahale etmek veya alt sistemlere ilişkin hedefleri birbirinden bağımsız bir biçimde belirlemek, kaynak israfının ötesinde, topyekun başarısızlık anlamına gelecektir.

Yirmibirinci yüzyıl toplumu esas olarak insan-bilgi-iletişim alt yapısı üzerine inşa edilmektedir. Konumuzu teşkil eden tarımsal bilginin üretimi kadar, yönetimi de, ulusal kaynakların verimli kullanımı açısından vazgeçilmez bir husus olarak değerlendirilmelidir. Dolayısı ile, tarımda insana yatırım ve bilgi üretimi, bilginin paylaşımı ve bu amaçla bilgi, enformasyon ve iletişim alt yapısının geliştirilmesi

yaklaşımı misyonun temel unsurudur. Özgün bilgi üretim yeteneğini arttırmak, hiç kuşkusuz öncelikli hedef olmalıdır. Bilgi ve insan, üretim faktörleri arasında ve özellikle de tarım üretiminde, başka hiçbir örnekte görülmeyecek derecede birbirine yakın iki faktördür. Bu nedenle, insana yatırım yapılması ve tarım sektöründe ulusal ölçekte bir insan kaynakları yönetimi sisteminin hayata geçirilmesi bir diğer hedef olmalıdır.

Ülkelerdeki istihdam ile ulusal gelir arasında doğrudan bir ilişki olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Yirmibirinci yüzyılın başlarında halen nüfusunun %35-40'ı oranındaki bölümünü tarımda çalışan bir ülke olarak; bilgi ve teknoloji temelli tarım esaslı bir yaşama geçebilmenin ne kadar zor olduğu bir gerçektir.

Bilgi ve enformasyon çağının en önemli paradigması hiç kuşkusuz değişimdir. Günümüzde bilgi, statik bir değer olarak muhafaza edilebilecek bir yatırım aracı olmaktan çıkmıştır. Mevcut bilgi, yeni özgün düşüncelerle gerçekleştirilmediği zaman hızla eskimekte ve katma değer yaratmada kullanılmaz hale gelmektedir. Bir bilginin özgün bir ürüne dönüşmesi süreci, temel araştırma, uygulamalı araştırma, ürün ve ürün teknolojisi geliştirme gibi temel aşamaları kapsamaktadır. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, bu aşamalar arasında entegrasyonu sağlamış devletler ile, süreci parça parça veya zayıf ilişkilerle yaşayan devletler arasındaki fark, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tanımlamasında kullanılan önemli bir gösterge haline gelmiştir.

Yirmibirinci yüzyılın başlarında vizyon ve misyonumuzu geliştirmeye yönelik önlem ve politikaları bazı başlık altında toplamak mümkündür.

- Bilim ve teknoloji politikaları
- İnsan kaynakları yönetimi ve eğitim politikaları
- Yasal ve düzenleyici politikalar
- Mali politikalar
- Kamu tedarik politikaları
- Gündümlü projeler

Bilim ve Teknoloji Politikaları

Bilim ve teknoloji politikaları ulusal boyutta olmalı ve hükümetlere ve siyasi görüşlere göre sık sık değiştirilmemelidir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin, sürecin sağlıklı bir biçimde işlemesi için gereken kaynak tahsisatı konusunda cesur ve eşgüdüm konusunda taviz vermeyen bir tavır almaları; bu konudaki faaliyetleri siyasi ve partiler üstü bir platformda değerlendirmeleri gelenek haline gelmelidir. Bunun için öncelikle büyük bir ulusal farkındalık yaratılmalıdır. Devlet ve tüm sivil toplum kuruluşları günü yaşamanın yeterli olmadığı, yarınları yaratmanın ve yarınlarda güçlü olmanın ancak bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulması ve uygulanması ile mümkün olacağı konusunda toplumumuzu bilgi ve ortak akıl ile donatmalıdır.

İnsan Kaynakları Yönetimi ve Eğitim Politikaları

Tarımsal insan gücünü yaratıcı ve üretken olarak eğitmek ve genç nüfusun ihtiyaçlar doğrultusunda yetiştirmek ana hedef olmalıdır. Hem kamu kurumlarında hem de özel sektörde ömür boyu öğrenme ve kişisel gelişim anlayışı benimsenmeli ve buna yönelik uygulamalar başlatılmalıdır. Yeterli sayıda nitelikli Ziraat Mühendisi ve araştırmacı yetiştirebilmek için araştırmacılık ve akademik yaşam cazip hale getirilmelidir.

Ziraat Fakültelerinin işlevlerinin çağın gereksinimlerine cevap verebilecek düzeye yükseltilmesi, eğitim-öğretim ve araştırmacı kadrolarının ve imkânlarının geliştirilmesi fakültelerimizin 21. yüzyıldaki temel hedefi olmalıdır. Bu bağlamda devletin bütçede ayrılan payları arttırması gereklidir. Araştırmacıların kamu sektörü ile özel sektör arasındaki gidiş-geliş özendirilmelidir. Amaç sektörler arasında serbest beyin gücü akışı olmalıdır. Saptanan öncelikli konulara odaklı yüksek lisans ve doktora programları oluşturulmalıdır.

Yasal ve Düzenleyici Politikalar

Mevzuat düzenlemelerinde, AB mevzuatı ve uluslararası sözleşmelerle birlikte, ekonomik, çevresel ve ulusal çıkarların kollanması da dikkate alınmalıdır. Özel sektörün Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik destek programları geliştirilerek sürdürülmelidir. Özellikle genç Ziraat Mühendisi girişimcilere imkân sağlayacak ilk adım sermayesi ve başlangıç desteklerini sağlamaya yönelik kurum ve mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Ziraat Mühendislerinin verim ve kaliteli bir üretim için mutlaka köylerde ve kırsalda istihdamı sağlanmalıdır. Biyogüvenlik, genetik kaynaklarda fikri mülkiyet haklarının korunması konularında gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler geliştirilmeli ve çağa uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Mali Politikalar:

Kamu (özellikle üniversiteler) ve özel sektör kuruluşlarının Ar-Ge'ye ayırdığı kaynaklar arttırılmalıdır. Ar-Ge desteklemeleri için değişik harcamalardan fon ayrılarak kaynak oluşturulmalıdır. Tarımsal şirketlerin Ar-Ge harcamaları kadar tutar gelirleri vergiden muaf tutulmalıdır.

Kamu Tedarik Politikalar:

Devlet, tarımsal sanayileşme ve teknoloji geliştirme çalışmalarının kamu tedarik politikalarıyla desteklenmesi yönünde tedbirler almalıdır. Tedarik mevzuatı, AB, Dünya Bankası, BM ve gelişmiş ülkelerdeki mevzuata benzer şekilde, konuya özel nitelikteki alt mevzuattan oluşturulmalı, böylece Ar-Ge için uygun bir tedarik sistemi yaratılmalıdır.

Güdümlü Projeler

Kamu kuruluşlarının, özel sektör kuruluşlarına veya üniversiteler ya da bunların oluşturacakları ortak girişimlere, proje bedelinin tamamı veya bir bölümü kendilerince karşılanarak geliştirme (güdümlü) projesi sipariş etmeleri, tarım sanayiinin Ar-Ge ve teknoloji yeteneğinin yükseltilmesine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

Bilim ve teknoloji politikalarını destekleyici sektörel politikalar çerçevesinde tarım özelindeki politikaları aşağıdaki şekilde maddeler halinde özetlemek mümkündür.

-Tarım sektörüne özgü yapılması gereken çok sayıdaki yasal ve kurumsal düzenleme, konunun uzmanlarına danışılarak bir an önce gerçekleştirilmelidir.

- Klasik ıslah ve biyoteknoloji kombinasyonu ile yeni genotiplerin geliştirilmesi için uzmanlık merkezleri oluşturulmalıdır.
- Çeşit geliştirme çalışmaları teşvik edilmeli ve ıslah fonu oluşturulmalıdır.
- Islah çalışmalarının, sertifikalı yerli tohum, fide, fidan ve damızlık nüve işletmelerinin, akredite laboratuvarlar kurulmasının, ortak makine kullanımının, aşı ve serum üretiminin, uzaktan algılama faaliyetlerinin KDV ve gümrük vergileri indirimi veya muafiyeti gibi teşviklerle desteklenmesi sağlanmalıdır.
- Bodur anaç meyve bahçeleri kurulması teşvik edilmelidir.
- Lisans ve lisansüstü eğitimde moleküler biyoloji, biyokimya ve biyoenformatik gibi temel programların oluşturulması teşvik edilmelidir.
- Ulusal envanter ve kayıt sistemlerinin, tarım istatistiklerinin ve tarım politikalarının oluşturulmasında ve izlenmesinde kullanımı sağlanmalıdır.

Sonuç Olarak Ne Yapılmalı?

Önümüzdeki 10 yılda bütünleşmeyi düşündüğümüz AB sürecine sağlıklı ve güçlü olarak girebilmemiz için ülkemiz tarım potansiyeli ve geleceğe yönelik stratejilerin ulusal ölçekten evrensel ölçüğe dönüştürülmesi gerekir. Türkiye'nin toprak, bitki ve hayvan kaynaklarının doğru ve verimli kullanımı planlanmalı, Türkiye tarımının yapısal sorunları bir bütünlük içinde ele alınmalı, araziler parçalılıktan kurtarılmalı, tarımsal işletmelerin alt yapısı güçlendirilmelidir. Türkiye coğrafyasının temel toprak haritaları ve buna bağlı olarak arazi kullanım haritaları hazırlanarak; üretim planlanması, haritalara ve ülkenin genel tarım stratejilerine göre yapılmalıdır. Üretim modellenmesinde, örgütlülük ön plana alınacak şekilde çiftçi ve üreticilerin birlik ve kooperatiflerde örgütlenmesi sağlanmalıdır. Gen kaynaklarımız ve bunların sürdürülebilirlik ilkesi içinde kullanımı ve bunlardan yararlanılarak yeni teknoloji alanlarının yaratılması çalışmaları şimdiden yapılmalıdır. Ülkemizin sahip olduğu endemik canlı varlıkları korumaya alınmalı ve bunun ile ilgili gen bankası mutlaka kurulmalıdır. Tarıma dayalı çevre kirliliği konusunda ulusal eylem planı hazırlanarak gıda güvenliği ve güvencesi teminat altına alınmalıdır. Tarım eğitimi çağının gereklerine ve üstünde bir kaliteye ulaştırılarak donanımlı insan kaynağı sağlanmalıdır. Ülkenin nüfus dağılımı yönünden aile planlanmasına gidilmeli, kırsaldan kente göçün ülke sanayisinin gelişmişlik düzeyi ile paralellik içinde yapılması sağlanmalıdır. Bununla birlikte tarımda çalışan nüfus zamana bağlı olarak aşağı çekilmelidir.

Söz konusu vizyon ve misyon bir bütünlük içinde, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ziraat Fakülteleri, Ziraat Odaları ve benzeri sivil toplum kuruluşları tarafından incelenmeli ve hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

Anonim. 2003. Vizyon 2023 Bilim ve Teknoloji Öngörüsü Projesi. Tarım ve Gıda Paneli Son Rapor. Temmuz. 2003, TÜBİTAK, ANKARA.

Anonim. 2004. Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Projesi Sonuç Raporu Türkiye Sentezi. Haziran 2004, TÜBİTAK, ANKARA.

Anonim. 2004. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-20023 Stratejik Belgeseli. Temmuz 2004, TÜBİTAK, ANKARA.

Anonoim. 2002. Bologna Deklarasyonu: on line; http://www.Qaa.Ac.uk/crnvork/bmb/bologna_textonly. Textonly. htm

Berkman, A. 1994. Türkiye'de Tarımsal Eğitimin Başlamasının 149. Yıldönümü Açılış Konuşması. Çukurova Üniv. Ziraat Fak., Adana.

Eriş, A. 2002 Türkiye'de Tarım Eğitimi Politikaları ve AB'ye Uyum aşamasında Yapılması Gerekenler. Uludağ Üniv. Ziraat Fak. Bursa.

İnan, İ. H. Gaytancıoğlu, O., Erbay, R., Yılmaz, F. 2003. Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu. İstanbul Tic. Od., Yayın No:53, İstanbul.

Ortaş, İ. 2001. 2000'li Yıllarda Ziraat Mühendisliği Eğitimi. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Adana Şubesi Yayını Sayı:11. Adana.

Sabancı, A. 2003. Avrupa Birliği ve tarım Mühendisliği Öğretim Programlarında Yeni Yapılanma. Bursa.